

Zaterdag 2 november 1918 – ochtendeditie

Vluchtelingen uit Noord-Frankrijk en België.

Koninklijk bezoek aan Zeeuws Vlaanderen.

Men schrijft ons:

Als een bom kwam het uit de lucht vallen – zoo geheel en al onverwacht – het bericht, dat de koningin in Zeeuws Vlaanderen zou komen. Zo onverwacht, dat hier en daar zelfs geen gelegenheid was, de plaats een enigszins feestelijk uiterlijk te geven. Maar komen deed ze – en dat was voor de Zeeuws Vlamingen het voornaamste. En de Nederlandse driekleur uitsteken is spoedig gebeurd!

Om 10 u 32 rolde de koninklijke trein het station te Vlissingen binnen. Hare majesteit werd daar verwelkomd door de commissaris der koningin in Zeeland, Mr. Dyckmeester; de commandant der stellingen van de monden der Maas en Schelde, vice-admiraal Smit, en de burgemeester van Vlissingen, jhr. mr. van Doorn van Koudekerke. Mede waren bij de aankomst tegenwoordig baron Collot d'Escury, de regeringscommissaris voor de rijksgraanverzameling in Zeeland, en de gedelegeerd regeringscommissaris voor de vluchtelingen in Zeeland, ds. J. N. Pattist. Want het doel van het bezoek van de koningin was een indruk te krijgen van de voorbereidende maatregelen voor de ontvangst van nieuwe vluchtelingen, hun huisvesting en hun verzorging. Ook bevonden zich nog op het perron de commandant van Walcheren, kolonel Goossen; de commandant van Vlissingen, majoor Muller; de chef van de marinestaf in Zeeland, luitenant-ter-zee 1^e klasse Heeris, en de adjudanten der hoofdofficieren. Het gevolg der koningin bestond uit de hofdame barones Sloet tot Maryveldt, de chef van het

militair huis van hare majesteit vice-admiraal Bauduin, adjudant-majoor De Josselin de Jong en ordonnansofficier Schiff.

Na de begroeting ging het onmiddellijk door de koninklijke wachtkamer naar de ponton, waar spoedig hare majesteit met gevolg en de genodigden aan boord waren van een onzer torpedoboten, gevoerd door luitenant-ter-zee 1^e klasse Keizer. De koningin begaf zich terstond op de brug en bleef daar de gehele overtocht, hoewel de koude herfstregen nu en dan nijdig neerplaste. En in weerwil van het slechte weer, was het een vrolijke aanblik in de Vlissingse buitenhaven. Op alle oorlogsbodems de Jantjes aan het dek, met trommels en pijpen, volle marsmuziek, en hun "hoera" klonk daverend over de grijze wateren, terwijl torpedoboten met de koninklijke vlag in top snel de golven kliefd. Buiten de haven op de brede Scheldemonnd wachtte een flottielje van drie andere torpedoboten, die de draagster van de koningin met hun gezelschap in kiellinie begeleidden.

Al spoedig was Breskens bereikt, waar de burgemeester van Luyen de hoge bezoekster in Zeeuws Vlaanderen verwelkomde. Het gezelschap nam daarop in drie auto's plaats, in de eerste hare majesteit met hofdame, de commissaris der koningin, vice-admiraal Smit en de kapitein van de staf Keppel Hesselink; in de tweede vice-admiraal Bauduin, adjudant de Josselin de Jong en de beide regeringscommissarissen Collot d'Escury en Pattist, benevens ordonnansofficier Schiff; in de derde de commandant van West Zeeuws Vlaanderen Muskeyen, de chef van de marinestaf Heeris, de chef van de geneeskundige dienst dr. Gelinck, en kapitein der marechaussee Piekems.

Breskens maakte een enigszins doodse indruk, er heerst in heftige mate griep, 1300 lijdens op een bevolking van nog geen 2500 zielen. De burgemeester had de moed niet gehad, de inwoners te vragen,

de vlag uit te steken, zoveel rouw heerste er. En spoedig gleden dan ook de auto's verder; gleden mag ik wel zeggen, want de Zeeuws Vlaamse wegen zijn in deze tijden van het jaar door het vervoer van de suikerbieten ware glijbanen. De chauffeurs hadden dan ook alle stuurmanskunst nodig om op de weg te blijven en er niet zo nu en dan dwars op te komen staan. Schoondijke was in vlaggentooi, even werd hier halt gehouden en werden de troepen geïnspecteerd, daarna voort naar Oostburg, waar ook de Nederlandse driekleur van vele woningen waaide. Na een klein oponthoud aldaar en onder het gejuich der menigte langs de weg, die maar niet ophield leve de koningin! te roepen, ging het naar Sluis, het eigenlijke doel van de reis in West Zeeuws Vlaanderen.

Op de trappen van het stadhuis verwelkomde burgemeester Berkels hare majesteit bij haar eerste bezoek aan Sluis. Daarna troepeninspectie en vervolgens een bezoek aan de oude raadzaal, met zijn balkenzoldering met veertiende-eeuwse sluitstukken en oude schilderijen. Belangstellend vroeg hare mwat hier op het gebied der vluchtelingenverzorging gebeurd was en wat er gedaan was als voorbereiding van een eventuele nieuwe vlucht. Onder levendig hoerageroep van de bevolking van het "het oude, getrouwe Sluis", en van de vele Belgische vluchtelingen hier, die in de koningin het symbool zien van de zorgen van de Nederlandse staat voor hen in deze droeve dagen en die zo hun dank willen uiten, ging het naar Aardenburg. Deze plaats stond oorspronkelijk niet op het programma, doch toen hare majesteit hoorde, dat in het ziekenhuis in Aardenburg de aan de elektrische draad gewonde luitenant en de door bomscherven getroffen vaandrig, soldaat en vrouw lagen, werd het programma spontaan veranderd. De bezetting van Aardenburg onder majoor Wesselink werd op de markt door hare majesteit geïnspecteerd en daarna werd een bezoek aan het ziekenhuis gebracht, waar de koningin een voor een de gekwetsten bezocht en

toespraak met een troostend woord. Een bloemetje, daarna door de hoge vrouwe op de ziekenzalen geplaatst, zal deze in 's lands dienst getroffenen de verzekering geven, dat wat ze lijden, meegeleden wordt, ook door haar, wiens vaandel ze dienen.

Daarna bracht hare majesteit een bezoek aan de oude, grootse Sint Bavokerk in Aardenburg, waarvan het niet gebruikte deel, dat in het rampjaar 1672 300 gevangenen genomen Franssen herbergde, nu als kazerne voor een compagnie dient.

Nadat hare majesteit haar bewondering te kennen had gegeven voor deze kerk, een der mooiste van Zeeland, ging het rechtdoor terug naar Breskens. Daar wachtte de Hydra, de mijnenlegger, om allen naar Terneuzen te brengen. Aan boord daarvan werd het koffiemaal gebruikt. In Terneuzen geleide burgemeester Huizinga de koningin door het oude mannen- en vrouwenhuis, dat tevens als noodhospitaal dient voor vluchtelingen. Het Rode Kruiscomité en het bestuur van het tehuis werden daar aan hare majesteit voorgesteld. Een tijdlang onderhield de vorstin zich met de oudjes, in het tehuis opgenomen. Daarna werd een vluchtelingenlokaliteit bij het spoor in ogeschouw genomen, slaappleatsen, eetzaal, enz. Belangstellend vroeg hare majesteit naar alles, wat deze inrichtingen betrof aan de regeringscommissaris voor de vluchtelingen. En een woord van dank en belangstelling kreeg ook menigeen der comitéleden.

Het doel was nu Axel. Ik geloof, dat zo ongeveer de hele gemeente op de markt samengestroomd was, "geen besje bleef aan het spinnewiel". De burgemeester van deze gemeente vergezelde een eind weegs de tocht, om hare majesteit buiten de kom een paar vluchtelingenbarakken te tonen, die waren blijven staan om in noodgeval te dienen en nu wellicht bij een tweede vlucht, ook werkelijk weer zullen dienen.

En nu ging het naar de laatste plaats van het programma, Hulst. Was de ontvangst der koningin overal zeer hartelijk geweest, waren in ieder stadje en dorp het geroep en de toejuichingen aangrijpend, hier was de ovatie, die aan hare majesteit gebracht werd, overweldigend. Geleid door burgemeester Waesberghe en onder de tonen van het Wilhelmus van het Hulster fanfarekorps, besteedde de vorstin de trappen van het bordes van het stadhuis en overzag daar de samengepakte menigte op het ruime marktplein. En toen steeg er een geweldig gejubel en gejuich uit de menigte op.

In de raadszaal bekeek de vorstin de portretten der Nassau's, die hier hangen, en liet zich in grote trekken door beide regeringscommissarissen vertellen, hoe er gehandeld zou worden in geval van een nieuwe vlucht. Daarna werden de aanwezige voorraden meel en dekens bezichtigd. De kapelmeester van het fanfarekorps kreeg een vriendelijk dankwoord.

En nu, in het halfdonker reeds, nog naar het doorgangshuis voor vluchtelingen, aan de stadswal. Burgemeester met regeringscommissaris en de heer Poppe, die gedurende vier jaar al belangloos deze inrichting beheerd heeft, geleidden hier hare majesteit rond. "Zelfs de wieg ontbrak niet", stelde de koningin vast. En de burgemeester en de heer Poppe ontvingen een vriendelijk woord voor de grote zorgen aan de vluchtelingen, nu al zo lang besteed.

De auto's hadden moeite door de samengepakte menigte te komen, die haar koningin maar niet los kon laten. Maar eindelijk glibberden ze weer voort over Oost Zeeuws Vlaanderens wegen, die als het kan nog gladder zijn dan de West Zeeuws Vlaamse. In Terneuzen stonden de mensen nog dicht gedromd aan de haven, en plotseling werd door de massa hare majesteit het Zeeuws Vlaamse volkslied toegezongen, met het refrein:

Van d'Ee tot Hontenisse,
Van Hulst tot aan Cadzand,
Dat is ons eigen landje,
Maar deel van Nederland.

Maar "los" klonk het van de torpedoboot, en de flottielje snelde weg over de Schelde in grote vaart naar Vlissingen. De koningin vertoefde terug de langste tijd van de overvaart op de brug en liet zich daarna de inrichting van een machine verklaren. Binnen de drie kwartier was Vlissingen bereikt, de koninklijke trein stond gereed, nog een woord van afscheid aan het gezelschap, nog een woord van dank, om over te brengen aan de Zeeuws Vlamingen voor de trouwhartige, gulle ontvangst, die hare majesteit zeer op prijs stelde. En weg reed de trein in de duisternis van de nacht naar Eindhoven.

Hare majesteit heeft bloemen gezonden aan de gewonde militairen in het ziekenhuis te Aardenburg, aan het protestants tehuis Rozenoord te Sluis, aan het rooms-katholieke ziekenhuis te Oostburg, aan het oude mannen- en vrouwenhuis en aan het ziekenhuis te Terneuzen en aan het rooms-katholiek ziekenhuis te Hulst. Ze schonk haar portret aan Rozenoord te Sluis, aan alle genoemde ziekenhuizen, aan het oude mannen- en vrouwenhuis te Terneuzen en aan het rooms-katholieke ziekenhuis te Hontenisse. Bovendien kregen Rozenoord en het Terneuzens ziekenhuis later f 100, terwijl de algemene armen van Breskens en Terneuzen elk f 300, die van Sluis, Aardenburg, Axel en Hulst elk f 150 ontvingen.

Uit Eindhoven wordt ons gemeld:

Na terugkeer van Reusel en grensplaatsen heeft de koningin met gevolg en de commissaris der koningin in Noord-Brabant een bezoek gebracht aan de rooms-katholieke volksbond, waar hare majesteit zich minzaam onderhield met de verpleegsters en zich ook door de

zieke vluchtelingen liet inlichten. Vervolgens werd nog de vluchtelingengroep in de douaneloods en de verblijfplaats der vluchtelingen te Woensel bezocht, waar hare majesteit zich van alles op de hoogte liet brengen en zich met enige uitgewekenen zeer vriendelijk onderhield. Om 11 uur is de koninklijke trein naar Weert vertrokken.

Alle vluchtelingen blijven tot nader order nog hier.

De koningin is gisterenmiddag om precies drie uur te Maastricht aangekomen. Het Stationsplein en de straten stonden zwart van de mensen. Er steeg een luid hoera op, toen hare majesteit in de gereed staande auto stapte. Allereerst ging de tocht naar Gronsveld en Rijckholt, waar de kloosters en scholen bezocht werden. Te Gronsveld werd hare majesteit een ruiker aangeboden. Daarna werd gereden naar de Bek te Limmel, waar nog 73 vluchtelingen aanwezig waren. Hare majesteit werd rondgeleid door luitenant Six, daar kapitein Bloem ziek was. Aan weerszijden waren opgesteld de militaire wielrijders en soldaten, die al de dagen in de Bek hebben meegeholpen. De koningin sprak enige soldaten aan en vroeg allerlei inlichtingen. De heren Claessens, directeur der aardewerkfabriek de Sphinx, en de Wasiffe, directeur van de zinkwitfabriek, werden aan hare Majesteit voorgesteld. De koningin bezocht de kantine. Bij het verlaten stonden de vluchtelingen langs de weg geschaard en bood een Frans meisje hare Majesteit een ruiker aan als huldeblijk van de Franse uitgewekenen. Vive la Reine! Vive la Hollande! weerklonk van alle kanten.

Hare Majesteit reed vervolgens naar het Rode Kruishospitaal in de Bredestraat, waar ze werd ontvangen in de administratiekamer. De koningin sprak enkele woorden tot de transportcolonne. Enige dames werden aan hare majesteit voorgesteld. Wegens het heersen van de Spaanse griep en met het oog op het prinsesje wilde hare

Majesteit de zieken liever niet bezoeken, wat een grote teleurstelling was voor de oudjes, die er zich op verheugd hadden, de koningin van het gastvrije Nederland te zullen zien.

Na afloop van dit bezoek ging hare majesteit te voet naar de overkant, naar de woning van de oud-commissaris der koningin, waar hare majesteit de thee gebruikte. Toegejuicht door een zeer talrijke menigte reed de koningin vervolgens naar het station, vanwaar zij om tien voor zes vertrok.

Generaal-majoor Van Terwisga, kapitein der marechaussee Bauduin en de vice-regeringscommissaris Stille vergezelden hare majesteit op haar tocht.

Vandaag en morgen worden er geen vluchtelingen te Maastricht verwacht.

Te Vlissingen worden vandaag 170 Franse krijgsgevangenen verwacht, die zondag over België zullen terugkeren naar Frankrijk.

Te Terneuzen is gisteren nader bericht ontvangen, dat langs Zelzate geen vluchtelingen zullen worden doorgelaten.

Donderdag zijn over de grens gekomen te Ittervoort 685 vluchtelingen, van wie 671 Fransen, 12 Belgen en 2 Italianen; te Stramproy 746, van wie 714 Fransen, 31 Belgen en een Italiaan; te Valkenswaard 1013, van wie 1004 Fransen en 9 Belgen; te Reusel 360 Fransen, te Baarle-Nassau 385, van wie 367 Fransen en 18 Belgen.

Verbetering. Te Eijsden zijn er woensdag 292, niet 792, aangekomen.

Vanavond om half twaalf worden nog 1000 vluchtelingen te Groningen verwacht. Ze zullen worden gehuisvest in een openbare

school bij het Noorderplantsoen en in de veestallen in de Lodewijkstraat.

Te Veendam komen in het begin van de volgende week 1800 Franse vluchtelingen. Voor de huisvesting zijn alle openbare lagere scholen en de drie Nutsbewaarscholen ontruimd. Ook worden daarvoor in gebruik genomen de gymnastieklokalen van de E. H. B. S. en van de M. U. L. O.-school.

De centrale keuken zal voor de voedselvoorziening weer in gebruik worden gesteld.

Te Oude Pekela worden 680 à 700 vluchtelingen verwacht.

Te Delfzijl zullen 538 vluchtelingen in scholen worden ondergebracht.

Het lid der eerste kamer de heer Van Kol zal heden naar Staats Vlaanderen vertrekken en verder op verzoek der Belgische regering een bezoek brengen aan Vlaanderen en het Belgische front.

Londen, in november. Officieel Belgisch bericht: heftig Duits beantwoordend spervuur op het gehele Belgische front.

Berlijn, 1 november. Officieel avondbericht. Op het front van de Leie, ten noorden van Deinze, is de toestand onveranderd. Zuidelijk van Deinze hebben we ons, door op de Schelde uit te wijken, aan de vijandelijke aanvallen onttrokken.

Max, Pirenne, Frédéricq.

Havre, 1 november. Uit betrouwbare inlichtingen, die de Belgische regering heeft ontvangen, blijkt, dat Max, burgemeester van Brussel, inderdaad op vrije voeten is gesteld, maar dat hij te Goslar bij Brunswijk verblijf moet houden. De hoogleraren Pirenne en

Frédéricq zijn ook in vrijheid gesteld en mogen naar België terugkeren.

Uit Zeeuws Vlaanderen.

Men meldt ons uit Sas van Gent:

De bevolking van de uitgestrekte gemeente Sas van Gent leeft de laatste tijd in een begrijpelijke spanning. Haar ligging aan het kanaal van Gent naar Terneuzen, bij die uitspringende punt van de grens, waar de uitspringende hoek, die tussen het Nederlandse Moershoop en het Belgische St.-Laureins begint, dan van het Leopoldskanaal noordelijk gaat, en met een sterke buiging eindigt, zal op een nog niet juist te voorzien tijdstip van een zeer kritiek strategisch belang kunnen worden.

Immers, zodra de Duitsers hun huidige front aan het afwateringskanaal van de Leie en het Leopoldskanaal met Eeklo als basis moeten prijsgeven, is het 75 meter brede kanaal Terneuzen-Gent aangewezen als de eerstvolgende sterke verdedigingslinie. De Duitsers zien het belang van de vorm van onze grens hier blijkbaar zeer bewust in, want in de grote hoek westelijk van Sas van Gent zijn verschillende batterijen opgesteld, te beginnen bij St.-Laureins. De troepen zullen zich hier tot het uiterste moeten verdedigen en zich zo nodig ten slotte door onze grenswacht laten internen. Van de Staak bij grenspaal 312 tot grenspaal 314 loopt bovendien de Vrijstaat, een neutrale weg, die overeenkomstig een contract uit 1843, zowel door Belgen als Nederlanders en nu door Duitsers, evenals door de geallieerden vrij kan worden gebruikt. De Duitsers hebben er hun munitie en proviand geregeld langs vervoerd.

In de oosthoek, tussen de grens en het kanaal Gent-Terneuzen, is aan de oostelijke oever een aarden verhoging ontstaan van een paar

meter hoog, die daar is gestort bij het graven en verbreden van het kanaal. Wanneer men hier staat, aan de spiegelfabriek, ziet men deze verhoging door de Duitsers met machinegeweren, observatieposten, loopgraven, enz. in sterke staat van verdediging stellen. Ook op deze verhoging zullen de Duitsers bij een overmacht van de geallieerden worden afgesneden met geen andere uitweg dan onze grens.

Heden zijn de Duitsers begonnen alle soldatenbagage naar de oostelijke oever van het kanaal over te brengen, ter voorbereiding van de terugtocht, en het stand houden achter deze brede waterweg. Deze omstandigheden rechtvaardigen een zekere onrust in deze gebieden, die, wanneer het zover komt, zeker aanstonds door onze burgerbevolking zullen worden ontruimd.

Tot heden is hier echter alles uiteraard rustig. Aan de grens klonk ook heden weer aanhoudend het verre kanongedonder uit westelijke richting door. Om 5 uur trok een eskader van meer dan 30 vliegtuigen over oostelijk Zeeuws Vlaanderen.

Men meldt ons uit Terneuzen:

Volgens bericht van de grens moet Zelzate door de burgerbevolking worden ontruimd; er zouden vandaag 250 burgers over de grens zijn gekomen, die nu ergens anders heen zullen moeten worden gezonden.

Het blijkt nu, dat het geschut, waarvan het zwaar gedreun de gehele dag Zeeuws Vlaanderen heeft verontrust, nabij Boekhoute is opgesteld. De woensdagavond nabij de Isabellasluis geworpen zware bommen waren voor die batterij bestemd. Te Zelzate worden nog steeds maatregelen voor versterking genomen. Alles doet voorzien, dat, indien niet spoedig een wapenstilstand intreedt, de bewoners

van Zeeuws Vlaanderen een tijd van voortdurende verontrusting wacht.

Zoeven vlogen 13 vliegtuigen in zuidelijke richting.

Te Vlissingen zijn gisteravond een paar hevige ontploffingen gehoord.

Gistermiddag om 4 uur heeft men hevig kanongebulder ten noorden van Ameland gehoord.

Woensdag is te Havre plechtig herdacht, dat vier jaar geleden de slag aan de IJzer werd gestreden. Lebrun leidde de bijeenkomst. Hij wees op de bevrijding stukje bij beetje van de Belgische bodem en dankte de regering van Frankrijk voor haar gastvrijheid.

Iemand, in verbinding met de redactie van de Temps, heeft een omzendbrief van het Duitse hoofdkwartier in handen gehad, gedagtekend op 21 oktober, waaruit bleek, dat het beheer van de Gazette des Ardennes, het in het Frans achter de Duitse linies verschijnende blad naar Frankfurt zou worden verplaatst.

In Vlaanderen.

Berlijn, 28 oktober.

Zondag, 20 oktober verlieten wij Gent, om op het platteland indrukken te verzamelen omtrent het lot en de behandeling der vluchtelingen. Maar zover westelijk was de stroom reeds geheel opgehouden. We waren bijna twee weken te laat. In dat gebied waren op 8 en 9 oktober ongeveer 100.000 mensen onderweg geweest. Bij de organisatie van de vluchtelingenetappen onder het commando van het vierde Duitse leger had men zelfs op 280.000 vluchtelingen gerekend, maar zoveel waren het er niet geworden.

Men had het systeem opgeheven om de mensen tot vertrekken te dwingen. In Valenciennes en Mene bv. had men dit toegepast, maar het bleek, dat de bevolking er meestal de voorkeur aan gaf, de gebeurtenissen in hun eigen woonplaats af te wachten. Een waagstuk was dit in ieder geval. Duitse officieren vertelden mij afschuwelijke verhalen over het lot van de achtergeblevenen van Kortrijk, in de dagen, toen er om de stad gevochten werd. Angstig zaten ze bijeen in hun kelders, soms tot een granaat hen daar onder de puinhopen van hun huis begroef. Maar honger en dorst dreef menigeen uit zijn schuilplaats, en dan zag men deze mensen schuw in de avond langs de muren over straat snellen. Desniettemin hadden de leden er, over het geheel, zoveel op tegen, hun bezittingen achter te laten, dat men ten slotte de beslissing liever aan henzelf overliet. Slechts de mannen van weerbare leeftijd – en deze leeftijd was wel ruim genomen – moesten weg uit het gebied, dat ontruimd werd. Vaak gingen dan hun vrouwelijke familieleden met hen mee.

Voor de grote stroom van vluchtelingen was alles vooruit in gereedheid gebracht. De militaire overheid had voor de verschillende karavanen verschillende wegen aangewezen, die van wegwijzers en nummers waren voorzien. Iedere vluchteling kon onmiddellijk zien, wat zijn pad was. Daardoor vermijdt men opeenhopingen en verwarring met Duitse troepen. Bovendien kregen de troepen militaire begeleiding mee. Er werd zoveel rollend materiaal als mogelijk was ter beschikking gesteld. Men bepaalde de pleisterplaatsen voor iedere troep, en deze waren zo gekozen, dat de vluchtelingen gemiddeld ongeveer 10 km per dag afleggen. Op die pleisterplaatsen had dan het nationaal comité alles voor de ontvangst in orde gebracht. Er was voor onderdak gezorgd in openbare gebouwen en ook bij particulieren, zodat niemand dakloos hoefde te zijn. Het Reliefcomité verschaftte het eten, brood en soep, dat in voldoende mate aanwezig was.

Het nodige werk werd gedaan door vrijwillige hulpkrachten uit de burgerij. Het hoeft geen betoog, dat allen blaakten van ijver, om de ongelukkige ballingen te helpen. Veel vluchtelingen hadden weinig lust, verder te trekken, en wilden zich vestigen in de eerste stad de beste, waar ze aankwamen. Maar dat werd niet toegelaten, daar men hen zo ver mogelijk weg wilde hebben, om de baan vrij te houden voor diegenen die achterna kwamen. Men kon echter niet beletten, dat vermogende lieden zich eenvoudig een woning of kamer huurden, en als gasten achterbleven. Zo was de bevolking van vele steden toch sterk toegenomen.

De samenwerking tussen Duitsers en Belgen bij de uitvoering van dit alles scheen goed en vriendschappelijk te zijn geweest. Ik heb van geen van beide kanten klachten gehoord, wel integendeel.

Te Oudenaarde werden wij in het stadhuis door de schepenen ontvangen. We spraken met hen geruime tijd zonder bijzijn van Duitsers. Allerlei werd ons verteld, dat men op het hart had. Dat de Duitsers op hun terugtocht de bruggen zouden laten springen, vond men natuurlijk niet plezierig, maar men begreep wat het betekende als militaire maatregel. Er was enige dagen tevoren een bloedige vechtpartij geweest tussen burgers en soldaten, een dronkemansgeschiedenis, waaraan geen symptomatische betekenis werd toegeschreven en waarover de Duitse commandant zijn leedwezen had betuigd. Maar over een brutaal optreden der Duitsers hadden zij niet het minst te klagen, zo verzekerden de schepenen eenstemmig; ze zouden niet weten wat ze aan te merken moesten hebben op de wijze, waarop de ontruiming in haar werk ging. Er was ook een uitnodiging tot de bevolking gericht om de wijk te nemen, maar geen honderd lieden hadden daaraan gevolg te geven. Oudenaarde was een der centra geweest van de vluchtelingenverzorging, maar op dat gebied was er reeds niets meer te doen.

Wij bezochten tal van steden en dorpen, spraken met overheidspersonen, burgers en straatjeugd soms, en overal hoorden wij vrijwel gelijklopende verhalen. Op deze wijze kregen we dus, zij het ook uit de tweede hand, een gunstige indruk. Deze indruk werd nog versterkt door de gerustheid, en zelfs feestelijke vrolijkheid der bevolking. De persoonlijke verhouding met de Duitse soldaten en officieren scheen tot het laatst toe goed. Men vreesde blijkbaar niets van hen bij de aftocht. Het was ook heel duidelijk, dat het bevel gegeven was, de gevoeligheden der bevolking in deze dagen zoveel mogelijk te ontzien. Zelfs in de eigenaardige atmosfeer van de stad Gent was een bedenkelijke spanning niet merkbaar. "Zou je de laatste Duitser willen zijn, die hier uit de stad trekt". Vroeg ik de temperamentvolle, Vlaamse portier van ons hotel, die mij wetenswaardige wenken gegeven had over de kunst van het in beslag nemen, en hoe eraan te ontkomen. "Die loopt geen gevaar, meneer, maar activist zou ik niet willen zijn", was zijn antwoord.

De klachten, die we hebben uitgelokt, waren van onschuldige aard. Zo bv. te Deinze. In een winkel stond een menigte kleine lieden bijeen. We kwamen in gesprek. Men meende over het algemeen, dat wij een uitgezonden commissie waren, die onderzoeken moest, of de rechten der burgers niet werden tekort gedaan. Ze moesten toch eens gauw een echtpaar halen, dat ons wat kon vertellen, zegden de lieden. En het echtpaar kwam. Ze waren uit hun huis gezet, en hadden bij een zwager hun intrek moeten nemen, zo protesteerden deze mensen met heftige verontwaardiging. Soldaten hadden hun huis bezet. "Iedereen mocht in zijn woning blijven, en zij niet; het was een schandaal."

We vroegen hen, waar ze hadden gewoond. Dat helderde het geval op. Hun huis stond met de gevel naar de Leie. De prikkeldraadversperring liep er voor. Het was de verdedigingslinie aan de rand van de stad, naar de kant, waarvan de aanvallers

moesten komen. Soldaten lagen achter de raamgaten in dekking. Zo was het begrijpelijk, dat men de bewoners hun huizen had laten ontruimen. Wat wij op deze wijze aan klachten hoorden, overtuigde ons meer van de correcte houding der Duitsers bij hun terugtocht, dan wat ons daarover positief werd verteld. Dat iedere man zich onder alle omstandigheden gedragen heeft zoals het behoort, zou ik natuurlijk niet graag beweren. Dat is niet eens meer in de tram, of bij de spoorwegdienst in verschillende landen het geval. Incidenten en vergrijpen zijn onvermijdelijk onder die omstandigheden, zelfs al trekt een leger door eigen land. Maar wel kreeg ik de indruk, dat de Duitsers hun veelvuldige ervaring onder deze oorlog, ook op dit gebied, gebruikten, om dergelijke dingen zoveel mogelijk te voorkomen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat wij met eigenlijke vluchtelingen bijna niet in aanraking zijn gekomen. We hebben slechts enige exemplaren getroffen, die van de grote trek waren blijven hangen. We hoorden, dat er te Zele nog veel te vinden waren. Daar reden we dus heen. De Duitse commandant wist van niets. De burgemeester was echter beter op de hoogte. Philoëen zo en zo had er enige in de kost.

De diender ging mee, om ons te helpen. De hele dorpsjeugd stormde achter onze automobiel aan. Het vervulde ons bijna met trots, in dit land onder deze omstandigheden nog als "gebeurtenis" te gelden.

Een paar maal kwamen we natuurlijk verkeerd terecht. En toen we waren, waar we moesten zijn, waren de "vluchtelingen" uit wandelen gegaan. We hebben toen Zele de rug toegekeerd. Het werd tijd ook. Ik had de onvoorzichtigheid gehad, enige opgeschoten jongens een paar sigaretten te geven. Dat iemand, die zelf onder Nederlandse dorpsjeugd is opgegroeid, ook zo onvoorzichtig kon zijn! Joelend en in ontelbare menigte, dringend, schreeuwend, lachend, strekte de hoop van Vlaanderen de handen naar ons uit. Ofschoon wijzelf nu als

vluchtelingen de plaats verlieten, was mijn hart vervuld van een vertederend gevoel van groot-Nederlandse gemeenschap. Ja, waarlijk, dat is een volk als wij!

We vonden nog ergens in een stadje een groep vluchtelingen uit de buurt van Menen, die in de gemeentelijke feestzaal hun bivak sedert weken hadden opgeslagen. We kregen bevestigd, al wat we reeds wisten. Deze leden hoorden nog tot degenen, die hun woonplaats hadden moeten ontruimen, toen de organisatie nog niet in orde was. Liever waren ook zij thuis gebleven. Op wagentjes, vaak voor de gelegenheid in elkaar geflanst, hadden ze het nodigste meegenomen. Wat ze zoal als het nodigste beschouwden! Ze zagen nu ook wel in, dat er misschien nuttiger huisraad is dan een hobbelpaard. Dat we echter ook een grote vogelkooi met kanarie tot de ontbeerlijke bagage rekenen, dat ging er bij hen minder goed in. De boeren hadden hen te eten gegeven. Gebrek hadden ze niet geleden onderweg. Ze zullen echter wel tot de gelukkigsten hebben behoord van diegenen, welke de eerste, ongeregelde troepen van ballingen vormden.

Een belangwekkend konvooi hadden we tevoren reeds ontmoet op de heenreis, toen we bij het station van Luik stilhielden. Naast ons stond toen een grote goederentrein met vluchtelingen uit Valenciennes. Ook dezen hoorden nog tot de lieden, die men gedwongen had, voor het naderend gevaar te wijken. Ze woonden reeds geruime tijd in de trein, die men hen onmiddellijk bij hun vertrek ter beschikking had gesteld. Ze hadden geen stap gelopen. Waar ze tenslotte terecht zouden komen, was hen nog onbekend. Een vijftigtal van hen hadden de trein echter reeds verlaten. Dit waren bankwerkers, aan wie men overdag werk had gegeven in fabrieksplaatsen. De lieden, waarmee we spraken, meenden, dat hun karavaan zo langzamerhand ontbonden zou worden, al naar de leden bruikbaar waren.

We waren het gesprek met deze Fransen natuurlijk in hun moedertaal begonnen. Zeer verrast waren wij, toen we hoorden, dat ze onder elkaar Vlaams praatten. We hebben nog enige vluchtelingen uit het Noord-Franse industriegebied gesproken, wiens eigen taal het Nederlands was. Het meest verrassend was echter enige goed geklede jonge Fransen zich te horen uitdrukken op een wijze, die de Hollandse spreektaal merkwaardig dicht naderde.

Tot de vluchtelingen moeten ook Stijn Streuvels en Hugo Verriest hebben behoord. Zo vertelden ons tenminste de Duitsers. Men had hen elk een vrachtauto ter beschikking gesteld, om zichzelf en hun bibliotheek voor de naderende granaten in veiligheid te brengen. Of ze daarvan gebruik hebben gemaakt, en zo ja, waar ze waren heen getrokken, kon men ons echter niet zeggen.

In een volgende brief hoop ik nog het een en ander te vertellen van algemene indrukken, vooral aan het front.

Zaterdag 2 november 1918 – avondeditie

Berlijn, 2 november. Officieel: Legergroep Rupprecht: aan het Leiefront is de toestand onveranderd.

Ten zuiden van Deinze hebben wij ons aan verdere vijandelijke aanvallen onttrokken door achter de Schelde uit te wijken. Deze beweging is bij nacht uitgevoerd zonder dat de vijand ze heeft opgemerkt. Na sterk vuur tegen de ontruimde linies is de vijand ons gevolgd en stond gisteravond ten noorden van Deinze en ten Westen van de Schelde in gevechtscontact met onze voorposten.

Parijs, 2 november. Officieel Amerikaans bericht. Het eerste leger zet de aanval ten westen van de Maas voort.

Vanochtend ontwikkelden de operaties zich gunstig.

Londen, 2 november. Officieel Belgisch-Engels bericht: de krijgsverrichtingen die de 31^e oktober door de Vlaamse legergroep zijn begonnen, zijn gisteren de hele dag met groot succes voortgezet.

In het zuiden heeft het tweede Britse leger de vijand op de Schelde tot Meldren (ten zuidwesten van Oudenaarde) teruggeworpen en de sterk bezette dorpen Anzegem, Tiegem, Kaster en Elsegem veroverd.

Het tweede Britse leger had op het einde van de eerste dag 900 gevangenen en drie kanonnen genomen.

In het centrum rukten de Franse en Engelse legers, na de verwoed verdedigde hoogten tussen Leie en Schelde genomen te hebben, naar de rivier tussen Meldren en Eke op een front van 15 km op, waardoor ze in twee dagen vechten een vooruitgang van 8 tot 16 km maakten.

Door de Belgen en Fransen zijn 19 dorpen heroverd, met name de belangrijke middelpunten Deinze, Nazareth, Kruishoutem en Oudenaarde. De Fransen en Amerikanen telden tot het einde van de 31^e duizend gevangenen en twee volledige batterijen.

In het noorden heeft het Belgische leger een kleinere operatie aan het afwateringskanaal volvoerd. Franse tanks verleenden kostbare hulp aan de infanterie.

De Belgische bevolking die van de Duitse overheersing bevrijd was, begroette de bevrijders met onbeschrijflijke geestdrift en stak dadelijk uit de huizen de vlag uit.

Londen, 1 november. In Vlaanderen zijn we vandaag tussen acht en tien kilometer opgerukt op een front van zestien kilometer breed.

Dientengevolge staan we nu aan de Schelde van Berchem tot Gavere, 15 km ten zuiden van Gent.

Als deze vooruitgang zich verder naar het noorden ontwikkelt, zal het waarschijnlijk de Belgen in de gelegenheid stellen de Duitsers over het afwateringskanaal van de Leie te drijven, in de richting van het kanaal van Terneuzen, dat een geweldige hindernis vormt.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent seint thans verder uit Sas van Gent:

Nu vernam en zag ik tevens, wat die eindeloze ontploffingen beduiden, die vaak dreigden ons neer te slaan en voor de scherven waarvan wij telkens dekking moesten zoeken omdat ze overal om ons heen neersloegen. Op 50 meter afstand van elkaar werden door mijnen de spoorwegen naar Eeklo, Gent en Lokeren, en de verdere verbindingswegen opgeblazen! En zo gaat het met alle verbindingswegen gestaag verder, die we voor onze ogen in stof zien opgaan. De terugtrekkende Duitse troepen zijn dus bezig tussen hen en de geallieerden een verwoeste zone te maken. Vanmiddag om 1 uur zal de spoorbrug van Zelzate over het kanaal er aan gaan, en als de laatste Duitse troepen gepasseerd zijn, volgt het vernielen van de voetbrug. Vijftien Duitse pontonbruggen liggen thans van hier tot Terdonk nog intact over het kanaal. Er liggen ook twee afgetakelde torpedoboten klaar om tot zinken te worden gebracht.

Vluchtende Belgen delen mede, dat de Belgische troepen tot Oosteeklo genaderd zijn. Vandaag klinkt hier nu voortdurend het kanongebulder door. Vannacht heeft de Duitse bezetting de fosfaatfabriek van Kühlmann te Zelzate, die bergplaats van legervoorraden was, in brand gestoken, om voor de vijand niets achter te laten. De Engelse teerfabrieken zijn tevens ook in vlammen

opgegaan en ook de aluminiumfabriek, die munitiebergplaats was, is vernield.

Inmiddels is de vreugde groot van de vluchtelingen, die steeds talrijker over onze grens komen, nu eindelijk de Duitse terreur geleden is, en in dankbare spanning verwachten zij de intocht der geallieerden. Telkens en telkens barst uit hun groepen gejuich los en iedere nieuwe dienstplichtige wordt in open armen als opgevangen. Ze wijzen met wilde gebaren, naar de zolang bezette posten, naar de telefooncentrale, de bureaus enz. die nu ontruimd staan. Ze schreeuwen het uit, en snikken tegelijk bij al wat ze vertellen. Nu en dan roffelen de mitrailleurs om bommen weg te maaien, telegraaf- en telefoonpalen worden omgehaald als versperringen over de vernielde spoorwegen. De hoge observatietorens waarop de zoeklichten stonden, zijn eveneens opgeblazen.

Van een Nederlandse onderofficier die met de staf wel eens te Gent geweest is, verneem ik, dat eergisteren nog gevochten werd te Ede.

Nader verneem ik, dat er vannacht om 1 uur te Zelzate appel is geweest voor de Duitse bezetting, een 900 man.

Door het springen van mijnen drijft in het kanaal een menigte dode vis. De geallieerden trekken nu van Boekhoute op langs de grote weg ongeveer anderhalf uur gaan van hier. Ook trekken ze in zuidelijke richting op over Oosteeklo en Terdonk, waar de grote spoorbrug ligt over het kanaal.

De terugtocht hier van de Duitsers op Antwerpen gaat langs dezelfde weg, die de Belgen volgden in augustus 1914.

Men meldt ons nog uit Sas van Gent:

De toestand is sinds gisteravond voor de Duitsers ten westen van het kanaal Gent-Terneuzen wel plotseling veranderd. Vannacht had overhaast de aftocht plaats. Volgens bewoners van Assenede konden de straten daar de drang van de troepen niet verzwelgen. Achter zich lieten de Duitsers de spoorbaan en de wegen springen op regelmatige afstanden. Tot Zelzate is nu de draad stroomloos en op vele plaatsen vernield, waarbij kleine jongens thans voor gaan. De bevolking op het Belgisch deel is zeer verblijd; er heerst nu algemeen leven, waar het sedert enige jaren doods was. Wegens het laten springen van de kunstwerken zijn vele woningen te Zelzate ten westen van het kanaal vernield, ook het spoorwegstation. De Duitsers eisten de laatste dagen alle paarden, koeien en varkens op, waarvoor ze bons gaven, voor paarden van 2000 mark. Vele koeien zijn echter verborgen geweest en een tweehonderdtal is vanmorgen over de Nederlandse grens gegaan. Op dit ogenblik, 12 uur, klinken nog steeds de zware ontploffingen te Zelzate. Volgens een bericht, dat de Duitsers aan de grens gaven zal straks de grote brug over het kanaal worden opgeblazen. We vernemen van ooggetuigen dat de aftocht bij Zelzate geregeld plaats had. Een afdeling mariniers wilde naar Holland uitwijken, maar werd daarin verhinderd door andere troepen. Er zijn slechts enkele deserteurs over de grens gekomen. Volgens geruchten staan de geallieerde troepen dicht bij Zelzate, doch dit valt van hieruit niet te constateren.

Te Assenede en Zelzate waren alle mannen van 17 tot 35 jaar door de Duitsers opgeroepen om mee te trekken. Velen zijn achtergebleven en niet meer opgepikt.

De oorlogstoestand.

Ten zuiden van Deinze hebben zich de Duitsers, na tamelijk hevige achterhoedegevechten teruggetrokken op de Schelde. Ze stonden

reeds aan deze rivier van Valenciennes af tot aan Helkijn. Dat is nu geworden tot Gavere, ten zuiden van Gent.

In berichten uit Londen komt de verwachting tot uiting, dat de Duitsers nu ook verder naar het noorden hun voorlopige stellingen zullen ontruimen en geheel op de Scheldelinie zullen terugtrekken. Dat wil in dit verband zeggen, de linie, welke tot Gent de rivier en vervolgens tot aan de Nederlandse grens bij Zelzate (Sas van Gent) het Kanaal van Terneuzen volgt.

Deze verwachting is volkomen gegrond. De berichten van de grens laten zien, dat de Duitsers reeds bezig zijn het gebied tussen het afwateringskanaal van de Leie en het kanaal van Terneuzen te ontruimen. Misschien met achterlating van troepen tussen St.-Laureins en Zelzate, die in de bocht van onze grens een flankstelling zouden kunnen innemen, om de terugtocht van de hoofdmacht te dekken, in geval de vijand gaat volgen. Daarvan zijn voorlopig nog geen aanwijzingen.

Als wij een bericht van de grens, dat ons zoeven wordt getelefoneerd, goed hebben begrepen, dan zouden zelfs de Duitsers niet zozeer op het kanaal van Terneuzen, maar over dat kanaal in de richting van Antwerpen, in aftocht zijn, een beweging van zo groot belang, dat ze niet rechtstreeks het gevolg kan zijn van hetgeen ten zuiden van Gent is gebeurd, maar in verband zou staan met de aanvallen der Amerikanen en Fransen in het Maasgebied, waarover straks.

Ten zuiden van Valenciennes hebben de Britten een hevige aanval gedaan. Ze stootten hier echter op geduchte tegenstand, en ze waren nog slechts weinig gevorderd, toen ze met zulke krachtige en herhaalde tegenaanvallen te doen kregen, dat ze het behoud van hun stellingen als een succes konden boeken. De Duitsers hebben de streek Valenciennes, Condé en Bergen onder water gezet. De

lengteas van dit overstromingsgebied loopt echter vrijwel evenwijdig met de opmarsrichting der Britten, die deze streek niettemin door omtrekking in hun macht zullen moeten krijgen.

In deze buurt bestaat, al is Valenciennes nu ontruimd, voor de Duitsers nog geen onmiddellijk gevaar.

Geheel anders is het voor hen gelegen in de streek van de Maas, waar de Amerikanen, bijgestaan door de Fransen op hun linkervleugel, een geweldige en voor het hele Duitse front buitengewoon gevaarlijke aanval zijn begonnen. De Fransen tornen van links tegen de bosrijke uitlopers van de Argonnen op, de Amerikanen trachten rechts daarvan naar het noorden veld te winnen. Uit de aard der zaak is de tegenstand van de Duitsers in deze streek bijzonder hardnekkig. Reeds hadden ze er troepen opgehoopt, zoveel ze konden. Thans – naar de Amerikanen berichten – werpen zij van alle kanten bijeengeschaapte reserves in het vuur, om te houden, wat er te houden valt. In geen geval zal het dus voor de geallieerden in dit gebied een gemakkelijke strijd zijn, en daarom mag de vooruitgang der Amerikanen, al bedraagt hij nog niet meer dan anderhalf uur lopen, aanzienlijk worden genoemd. Indien de Duitse stellingen ten noorden van de Argonnen worden omgetrokken, en daar is wel kans op, dan moeten zij in de streek, die tot het einde toe de spil van hun terugtochtbewegingen moet blijven, terug, en geen klein beetje. Ze zullen onder de druk van de vijandige strijdkrachten moeten afdeinzen tot aan de Maas in de streek van Mézières, en dat beduidt, dat ze op de rest van het front over zijn gehele lengte, enige etappes van hun beraamde ontruiming zullen moeten overslaan, althans in buitengewoon snel tempo op elkaar laten volgen, totdat ze van zuid tot noord op de Maaslinie staan. Daarom is het bericht van een terugtocht over het kanaal van Terneuzen in de richting van Antwerpen zo belangwekkend. Dit toch kan het gevolg daarvan zijn, dat de Duitsers inzien, dat ze het aan de Maas op de duur niet zullen

kunnen houden. Voor het overige hebben wij op het ogenblik, dat we dit schrijven, uit het Maasgebied nog geen nieuwe berichten. Wat het Duitse hoofdkwartier daarover mededeelt, slaat alles op de dag van gisteren. Daarin is wel sprake van het afslaan van aanvallen, maar het is al eens meer gebleken, dat men een aanval op verschillende wijzen kan "afslaan". Hij kan zo worden afgeslagen, dat men stand kan houden, het kan ook in zulk een beperkte mate gebeuren, dat men door het afslaan alleen de gelegenheid krijgt op ordelijke wijze het veld te ruimen, dan men in geval van een mislukte tegenweer had moeten verwachten.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent seint ons uit Sas van Gent:

Het was een vreemd binnenkomen, gisteravond, uit Terneuzen in Sas van Gent. Die nog wel feestelijk verlichte Belgische trein, de zalmkleurige zijden kussens, het typisch Belgische spoorkaartje: "Gand Terneuzen, Terneuzen Sas de Gand, florin 0,65, 1^e klasse, klas" met in een van de compartimenten de losgelaten blijdschap van Belgische dames en heren, de omhelzingen van een aardig Hollands onderofficiertje door Belgische meisjes, in de roes van vreugde, om de bevrijding van het Belgenland.

En toen het uitstappen, en buiten het station het oude stadje, daar in die punt van de grens, waarachter het oorlogsgeweld woedde, in het aardedonker. Een vriendelijke Sassenaar komt de familie afhalen met een kaarsenlantaarn. Even, in het schijnsel, ziet hij mij tastend staan en meteen, in het gemoedelijke Vlaams dat de taal van deze Nederlandse bevolking is, zegde hij mij, dat een vreemdeling langs die zwarte weg, waar bovendien overal paaltjes staan, noodzakelijk de nek moest breken. Sas van Gent heeft geen gasfabriek, de olie is

op voor de straatlantaarns, hij zou me wel seffens brengen naar het hotel Rotterdam, waar ik het beste gelogeed zou zijn.

Het was een romantische wandeling om de zwartheid achter die dievenlantaarn aan, vooral omdat de geschutsdonder aanhoudend voortrolde. Het was alsof van alle kanten lange treinen, over wissels heen, aan kwamen bolderen, zo hevig als het hier nog wel nooit was vernomen.

Zo kwam ik binnen in het hotel, dat wil zeggen, aanstonds in de grote, lage gelagkamer, waar een lichtelijk defect acetyleenlampje schemerde boven het biljart, hetgeen de omgeving zeer geheimzinnig maakte. De gasten bleken vooral Belgen te zijn, die allerlei geruchten becommentarieerden over de toch blijkbaar wel ongewone dingen, die er nu gebeurden. Want het kanongestamp scheen steeds nader te komen. Uit Zelzate zwaaiden de zoeklichten over het kanaal, met ronkende motoren vlogen vliegtuigen voorbij. Toch viel er nu met de avond niet veel te vernemen. Er was in de middag een trein met enorme Duitse kanonnen langs gekomen naar Antwerpen toe. Zoals ik reeds gezegd heb, werd in het aangrenzende Zelzate al het hebben en houden der bezetting over de brug gevoerd. Wat het beduidt wist men niet precies. Wel dat de Duitse bezetting zenuwachtig scheen. Eergisteren was er nog een dienstplichtige Belg, die over de grens wilde komen, doodgeschoten. Voorlopig gingen we maar tijdig te bed. De gangen in het hotel waren overal stikdonker, en zodra je je kamer bereikt had, was het stompje kaars op de kandelaar uitgebrand, wat onder dat eindeloze geschutgedonder nu niet direct gezellig was. Uit de eerste slaap werd ik gewekt door het rinkelen van de ruiten, zonder meer. Gauw weer ingedommeld. Tot een ontstellende slag mij overeind liet springen in bed. Maar alles bleef stil in het hotel. Dat was hier in Sas van Gent dus zeker vertrouwde nachtmuziek.

Het werden hazenslaapjes, want telkens herhaalden zich die donderslagen, alsof vlakbij de bliksem insloeg. Soms was het zo bar, dat de muren dreunden en eenmaal werd ik door de luchtdruk waarlijk opgeveerd in mijn ledikant. Ik keek eens uit mijn venster, en zag een muur; de zon scheen al op te komen; hij was van een ros licht beschenen.

Een poosje later belde de telefoon. Een van de officieren werd gewekt. De hotelhouder riep er bij: "De Duitsers trekken weg". We waren aanstonds in de kleren. De gelagkamer lag nog overhoop, slag op slag rinkelden de ruiten of ze zouden breken. Enkele Belgen kwamen binnengelopen. Ze juichten: "De Duits, nom de dju, de Duits is aan de haal." Rilling op rilling voer door de ruiten, het was of het hotel van alle kanten met zwaar geschut onder vuur werd genomen. En wat pover klonk daardoor het klokkengelui, een haan kraaide met mager geluid de grauwe morgen tegen. Langs het brede kanaal, onder de luchtsporen heen van die grote fabrieken haastte ik me naar de grens. De explosies dreunden mij door de kop, vier vliegmachines snorden over, en nu zag ik duidelijk, westelijk van het kanaal telkens hemelhoge kolommen van zwart stof, waaruit witte pluimen opsloegen. Ik naderde dichter, tot waar Zelzate zich aan de overkant reeds uitstrekt met de heuvel van het gronddepot, waarvan ik in het ochtendblad gewaagde, met het pompeuze douanekantoor, met verderop de hoge kerktoren, met de voetbrug, de spoorbrug, de markt in het verschiet en aan deze kant de kleinere huisjes, die meestal staminees zijn. Des te duidelijker nam ik een onrustig, een jachtig, angstig heen en weer geloop waar van mensen uit hun woningen, van voortgedreven, jammerlijk blatend vee, van koeien, van opgedreven kalfjes, van balorige varkens. De ontploffingen waren nu niet meer van de lucht, en telkens die walm, als van kraters, vlakbij.

Zo kwam ik aan de draad. De elektrische stroom was er af. Op veertig plekken waren de vluchtelingen naar Hollands gebied er doorheen gebroken, al mochten ze in theorie alleen door de poorten worden toegelaten. De eerste vluchtelingen, meestal volledig overstuur. Jammerende en dan weer uitbundig lachende vrouwen en mannen met vee, enkelen met paarden. Er waren er met vuurrood zwetende gezichten, en waren er doodsbleek na de nacht van ontzetting. En bij iedere donderslag krompen ze ineens. Telkens sloegen er vluchten zwarte vogels angstig op uit de bijna ontloverde bomen van de drassige akkertjes.

Wat gebeurde er? Door vraag en weervraag kwam ik eindelijk achter de feiten. De Duitse bezetting had gisteravond de westkant van Zelzate ontruimd, en was over de voetbruggen naar de oostkant getrokken, waar nu de enkele stukken geschut en de mitrailleurs opgesteld waar. Langs de oostelijke kanaaloever zag ik overal de loopgraven betrokken door Duitse soldaten, zag ik er het stro binnenbrengen. Op de heuvel van het gronddepot ging majoor Kramer, de grenswachtcommandant, met zijn staf rond. Toen hij terugkeerde, salueerde hij de Nederlandse officieren aan de overkant.

De gemeentesecretaris van het Sas was vanmorgen al heel vroeg in Zelzate geweest. Hij had er van de Duitsers, die al aangetreden waren op de markt, vernomen, dat ze zich tijdelijk achter het kanaal zullen verdedigen om dan op Antwerpen terug te trekken. Al de bewoners van het hele district waren gelast vanmorgen om half acht al hun vee en paarden samen te brengen, die dan meegevoerd zou worden. Maar wie dicht aan de draad woonden, wisten beter raad. Ik zag er twee kerels op een zwaar paard spoorlags de grens overkomen.

Maar vooral ontroerend was het aandraven van die gevluchte dienstplichtige mannen, die opgevorderd waren om mee te trekken

en voor de Duitsers te werken, allen mannen van 17 tot 45 jaar. Sedert een paar dagen waren ze in kerken en scholen bijeengebracht, maar enkelen waren ontkomen. Ze hadden al die tijd verscholen gezeten in holen in de grond met takken erover en ze leken wel stomdronken, wel krankzinnig, als ze, nu over de grens gerend, het uitgierden van vreugde en iedereen omhelsden. Die woeste ontmoetingen van moeders met hun zonen!

Doch het belangrijkste is niet de ontruiming van het westelijke Zelzate, doch de terugtocht van Duitse marinetroepen uit heel Noord Vlaanderen, die met hun geschut, met hun munitie, proviandauto's, sedert gisteravond half acht tot hedenmorgen 9 uur in een onafgebroken trein over de bruggen van het kanaal zijn getrokken, op weg naar Antwerpen.

Men meldt ons uit Aardenburg:

Hedennacht hebben de Duitsers de grens van Eeklo tot Sint-Laurens ontruimd. De bruggen bij St.-Laureins over het Noorderkanaal hebben ze voor hun wegtrekken laten springen. De eerste Belgische patrouille is op de straatweg Ede-Maldegem gekomen. Nadat ze een Duitse opstellingsplaats was binnengegaan, volgde een ontploffing. De Belgische patrouille is daarna niet meer verschenen. In zuidoostelijke richting werd vannacht een grote brand waargenomen. Men zegt, dat Zelzate in brand staat. Sint-Laureins zelf is ook ontruimd.

Men meldt ons uit Sas van Gent:

In de vroege nacht was er veel vliegeractie. Er werden in de buurt druk bommen geworpen. De Duitsers ontruimden Assenede en Zelzate tot het kanaal. Een grote brand wordt waargenomen in de

richting Gent. Van 4 uur af is er een vreselijk bombardement aan de grens. Aan slapen is geen denken. De elektrische draad is vernield.

Men meldt ons uit Terneuzen:

Hedenmorgen om ongeveer half vier zijn de Duitse wachtposten aan de wijk Valcke en de Staak bij Sas van Gent ingetrokken. Ze sloten echter de stroom niet af. Jonge lieden uit Assenede en omgeving werden meegevoerd. Ongeveer 400 mensen staan op Belgisch gebied voor de draad om naar Nederland te komen, doch kunnen wegens de draad niet passeren. Vannacht hoorde men te Zelzate voortdurend muziek, vermoedelijk van wegtrekkende troepenafdelingen. Op het ogenblik zijn de Duitsers bezig bruggen en wegen in de omgeving van Zelzate te doen springen.

Nog een Vlaamse vriend van velen, ook van letterkundigen: dr. Louis Franck. Hij heeft vertoefd op Celle Schloss, in het officier-gefangenenlager in Hannover. Voor ons ligt een foto van hem: natuurlijk in burgerkleding en zelfs blootshoofds; de kiek is van 1 juli jongstleden. Maar op een tweede (evenals de eerste aan de uitgever Van Dishoeck gericht) welke van 21 oktober is, meldt hij plots het bericht te hebben ontvangen, dat hij naar Antwerpen zou worden teruggezonden. Hij hoopte er twee dagen later te zijn.